

**COURSE: MANAGERIAL ACCOUNTING
LECTURE 10. CAPITAL BUDGETING DECISIONS
HOME WORK WITH ANSWERS
XUSAINOV SH. PhD**

**“БОШҚАРУВ ҲИСОБИ - ФАНИ
10 – МАВЗУ. КАПИТАЛНИ БЮДЖЕТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА
ҚАРОРЛАР
УЙ ВАЗИФАСИ ЖАВОБЛАРИ БИЛАН
ХУСАИНОВ Ш., и.ф.н., доцент
САВОЛЛАРГА ЖАВОБ БЕРИШИНГИЗ КЕРАК:**

1. Бюджетни режалаштиришда режалаштиришни туркумлаш нима?

Бюджетни режалаштириш бу жараённинг энг батафсил даражаси бўлиб, бу ташкилотнинг таркибий бўлинмалари бўйича ёки фаолият соҳалари бўйича раҳбарият тасдиқлаган дастурлар асосида ишлаб чиқилган алоҳида бюджетларни тайёрлаш жараёнидир. Баъзан бу атама баъзан қабул қилинган стратегия доирасида корхона даражасида режалаштиришнинг тактик мақсадларини танлашнинг яхлит тизими, компаниянинг келгусидаги опреатсиялари режасини (харажатлар ва даромадлар сметасини) ишлаб чиқиш ва шу режалар бажарилишини назорат қилиш, яъни моҳият эътибори билан ички молиявий бошқариш тизими сифатида талқин қилинади.

Режалар қуйидагича туркумланиши мумкин:

1. Оператив режа — бу фирма мақсадларига эришиш билан бевосита боғлиқ тактик режа. Улар йиллик ёки уч ойлик бюджетлар сифатида тузилган қисқа муддатли режалардир. Ишлаб чиқариш режаси, моддий-техника таъминоти режаси, умумий ишлаб чиқариш сарфлари режаси оператив режага мисол бўла олади.

2. Маъмурий режалар — булар ташкилий тузилмани ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш режасидир. Уларнинг мақсади - режалаштирилган кўрсаткичлар бажарилишининг кутилган даражасига эришиш мумкин бўлган ташкилотни тузишдир. Улар ўртача муддатли, ҳар йили қайта кўриб чиқиладиган режалардир.

3. Стратегик режалар — бу бизнесни ривожлантиришнинг ва ташкилот узоқ муддатли тузилмасининг бош режасидир. Ташкилот стратегияси мунтазам кўриб чиқилмайди, балки зарур бўлганда, яъни янги технологияни жорий этиш, нуфузли истеъмолчилар ўзгарган, янги рақобатчи пайдо бўлган ҳолларда қайта кўриб чиқилади.

2. Бюджетни (сметани) кенгроқ тавсифлаб беринг?

Бюджет назарда тутилган ҳаракатлар бажарилганга қадар тузилган молиявий ҳужжатдир. Уни кўпинча молиявий ҳаракатлар режаси ҳам дейилади. (Буни қиймат ўлчовида ифодаланган режа деб тушунса бўлади). «Бюджет» атамасини тушунишнинг калити бу бир варақ қоғоз эмас, ундан кўпроқ нарса эканини, унда молиявий ва бошқа маълумотлар борлигини англаб этишдир. Бу маълумотлар келгусида содир бўладиган воқеалар туркумини режалаштиради. Бу бўлажак молиявий операцияларнинг фаразидир.

Бюджет турлари ва шакллари сони чексиз. Тузилган фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботдан, бухгалтерия балансидан фарқли равишда бюджетнинг қатъий риоя қилинадиган стандарт шакли йўқ. Бюджетнинг тузилиши, бюджет нима ҳақдалигига, ташкилотнинг катта-кичиклигига, бюджетни тузиш корxonанинг молиявий тузилишига интеграция қилинганига, бюджет тузувчиларнинг малакасига ва тажрибасига боғлиқ.

Бюджетни тайёрлаш чоғида унинг яхши ифодаланган номидан ёки сарлавҳаси ва қайси даврга мўлжалланганидан бошлаш зарур. Уни ишлаб чиқувчилар бюджетни тақдим этишнинг ҳақиқий шаклини яратадилар. Компания бюджетнинг ўз шаклини барпо этиши ва ундан мунтазам фойдаланиши мумкин. Агар бюджетда янги маҳсулот ёки янги хизмат тури тўғрисида ахборот зарур бўлса, бу ҳужжатнинг янги тузилмаси ва шакли талаб қилиниши мумкин. Лекин ҳамма вақт ҳам асосий қоидага амал қилиш зарур, яъни бюджетдаги мавжуд ахборот жуда аниқ, бу ахборотдан фойдаланувчилар учун имкон қадар муайян ва муҳим бўлиши керак.

Бюджет (смета) — бу маълум даврга қадар тайёрланган ва қабул қилинган, одатда эришиш лозим бўлган даромаднинг ёки шу давр ичида қилиниши лозим бўлган сарф-харажатларнинг ҳамда ушбу мақсадга эришиш учун жалб этиш зарур бўлган капиталнинг режалаштирилган миқдорини пул билан ифодаланган миқдорий режасидир.

3. Смета тузишнинг афзалликлари нималардан иборат?

Бюджетлаштиришнинг афзаллиги корхона моддий, меҳнат ва молиявий ресурсларини узоқ, қисқа ва ўрта муддатли режалаштириш, рақобатчиларнинг хатти-ҳаракати, ишлаб чиқарилган маҳсулотларга бўлган бозор талабларини ўрганишда ўз ифодасини топади. Бюджетлаштиришда асосий эътибор маҳсулот, иш ва хизматларни сотишдан олиннадиган даромад (фойда) ҳажмини тахминлашга қаратилади. Бюджетлаштиришнинг қуйидаги ижобий жиҳатлари мавжуд:

1. корxonанинг асосий мақсадини таъминлашда хизмат қиладиган жараёнларни режалаштиради;
2. алоҳида бўлинмалар фаолиятини мувофиқлаштиради;
3. корхона бўлинмалари раҳбарларини ўз вазифаларини самарали амалга

оширишларига кўмаклашади;

4. корхона ходимларини ички тартиб-қоидаларга риоя қилишларини таъминлашга хизмат қилади;

5. корхона алоҳида бўлинмалари раҳбарларини белгиланган режаларнинг бажарилиш даражасини баҳолашларида асос бўлади.

Бюджетлаштириш жараёнида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш назарда тутилади:

- корхонанинг мақсадларига эришишини таъминловчи хўжалик муомалаларини режалаштириш;
- барча даражадаги раҳбарларни ўзлари жавобгар марказлар мақсадига эришишларида рағбатлантириш;
- турли хил бўлинмалар фаолиятини мувофиқлаштириш. Бунда бўлинмалар ходимларининг манфаатлари эътиборга олинади;
- корхона жорий фаолиятини назорат қилиш, белгиланган тартиб-қоидаларга амал қилинишини таъминлаш;
- жавобгарлик марказлари ва улар менежерлари олдида қўйилган режаларнинг бажарилишини баҳолашда асос вазифасини ўташ;
- менежерлар малакасини оширишда кўмаклашиш.

4. Умумий (асосий) бюджетни ёритиб беринг.

Умумий бюджет умуман ташкилот учун барча бўлинмалар бўйича ёки вазифалар бўйича мувофиқлаштирилган иш режасидир. У икки асосий бюджетдан - оператив ва молиявий бюджетдан иборат.

Оператив бюджет. У яна жорий, даврий бюджет дейилади. Оператив бюджет компаниянинг сегменти учун ёки алоҳида вазифаси учун келгуси йилга режалаштириладиган операцияларни кўрсатади. Уни тайёрлаш жараёнида фараз (прогноз) қилинадиган сотув ва ишлаб чиқариш ҳажмлари компаниянинг ишлаб турган ҳар бир бўлинмаси учун даромадлар ва харажатларнинг миқдорий баҳосига айланади. Оператив бюджет фойда ва зарарлар тўғрисида бюджет (фаразий) ҳисоботини ўз ичига олади, ўз навбатида бу ҳисобот сотув бюджети (даромадлар бюджети), ишлаб чиқариш бюджети (ишлаб чиқариш харажатларининг барча асосий элементлари бўйича айрим бюджетларда тафсиллаштирилган ҳолда), товар моддий захиралар бюджети ҳамда тижорат ва умумий, маъмурий сарфлар бюджети асосида тузилади (шаклланади).

Молиявий бюджет. Молиявий бюджет — бу молиявий маблағларнинг фараз қилинган манбалари ва келгуси даврда улардан фойдаланиш йўналишлари ақс этадиган режадир. Молиявий бюджетга капитал харажатлар бюджети, компаниянинг пул маблағлари бюджети, уларга асосланиб тайёрланган фойда ва зарарлар тўғрисида бюджет ҳисоботи, бухгалтерия бюджет баланси ва пул маблағларининг ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот киради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Cost Accounting: A Managerial Emphasis / Horngren T. Ch., Datar S.M., Rajan M.V. / Published by Pearson, 2015
2. Managerial Accounting. 17th Edition / Ray H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C. Brewer / Published by McGraw-Hill Education, 2021
3. Management accounting Information for Decision-Making and Strategy Execution. 6th Edition Anthony A. Atkinson, Robert S. Kaplan, Ella Mae Matsumura. Madison S. Mark Young / Published by Pearson, 2012
4. Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019
5. Boshqaruv hisobi /Israilov R.I., Maxsudov B.Yu.. / T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020
6. Boshqaruv hisobi. O'quv qo'llanma / B.A.Xasanov, Z.U.G'aniyev, M.A.Muxamedova / - T.: «Moliya», 2018 - 274 b.
7. <https://buom.ru/otchet-o-pribylyah-i-ubytkah-s-uchetom-peremennyh-zatrat-opredelenie-i-primer/>